

Centrinė Lietuva - romėniškojo laikotarpio emaliuotų dirbinių gamybos centras

Mykolas Michelbertas

Reta archeologinių dirbinių grupė yra sukėlusį tokį didžiulį tyrinėtojų susidomėjimą ir ginčus dėl chronologijos bei gamybos centrų, kaip dirbiniai, puošti spalvotu emaliu. Šie puošnūs daiktai, paplitę didžiulėje Rytų Europos teritorijoje, susilaukė daugelio publikacijų, stambesnių apibendrinamojo pobūdžio darbų, iš kurių paminėsime tik svarbiausius.

Vieni pirmųjų dėmesį į emaliuotus dirbinius atkreipė vokiečių archeologai G. Bujack ir O. Tischler, kurie skelbė buv. Rytprūsių muziejuose esančią medžiagą (tarp jų - ir iš Vakarų Lietuvos), aptarė jos chronologiją, gamybos technologiją (Bujack G. 1891. S. 189-191; Tischler O. 1887. S.38-59; 1879). Beveik tuo pat metu skelbiami emaliuotų daiktų radiniai iš Rusijos (Moščino) (De Baye J. 1891) ir jie priskiriami gotams. Šiek tiek vėliau pasirodė rusų archeologo A. Spicyno darbas (Спицын А. А. 1903). A. Spicynas pamėgino apibendrinti tuometinius duomenis apie emaliuotų daiktų radinius Rytų Europoje. Jis išskyrė kelis emaliuotų dirbinių paplitimo rajonus, išvardindamas ir visus jam žinomus emaliuotus dirbinius iš Lietuvos. A. Spicynas pažymėjo, kad "barbariškieji" emaliuoti daiktai atsirado mėgdžiojant Romos imperijos provincijų emaliuotus dirbinius. Tiek Baltijos regione, tiek Vidurinėje Padneprėje ir Paokio finougrų teritorijoje rastus dirbinius jis laikė pagamintais alanų genčių ir datavo daugiausia VI-VIII amžiais.

Iš darbų, paskelbtų tarp I ir II pasaulinio karo, reikia paminėti Rytprūsių tyrinėtojų V. Gertės, K. Engelio ir V. La Baumo publikacijas, kuriose Baltijos regione aptikti emaliuoti daiktai laikomi gotiškais (Gaerte W. 1929. S. 240; Engel C., La Baume W. 1937. S. 147, 161-162). Vertinga N. Makarenkos publikacija apie Borznos radinius Ukrainoje (Макаренко М. 1927. С 80-100). N. Makarenka Baltijos kraštų (ir Lietuvos) radinius laikė vėlyvesniais už rastuosius Vidurinėje Padneprėje. Estų archeologas H. Moora savo darbuose, skirtuose emaliuotų dirbinių kilmės klausimui (Moora H. 1934. S. 75-90) arba senojo geležies amžiaus problemoms (Moora H. 1938. S. 105-118) padarė kitokių išvadų. Jo nuomone, patys ankstyviausi "barbariškieji" emaliuoti dirbiniai pasirodė Mozūruose - senųjų galindų ir sūduvių-jotvingių teritorijoje dar I-II m.e. amžių sandūroje. Ten žinomi prototipai beveik visiems kitiems Baltijos jūros regiono dirbiniams, Vidurinės Padneprės daiktams. Iš Mozūrijos daiktai su emaliu paplito į Rytų Lietuvą ir į Vidurinę Padneprę. Pokario metais

H. Moora šias savo išvadas dar papildė, teigdamas, kad Rytų Europoje emaliuoti dirbiniai yra rytinių baltų genčių palikimas (Moora X. A. С. 27-28. Рис. 6).

Emaliuotų dirbinių chronologijos, kilmės klausimus Rytų Europoje nagrinėjo ir kiti pokario tyrinėtojai. B. Rybakovas darbe apie senosios Rusios amatus (Рыбаков. Б. А. 1948. С. 46-47) nurodo, kad galėjo būti keli savarankiški emaliuotų dirbinių gamybos centrai - Pabaltijys, Kaukazas ir Padneprė. I. Frolovas taip pat kalba apie atskirus gamybos centrus, tačiau emaliuotų dirbinių prototipus, kaip ir H. Moora, randa Baltijos regione (Фролов И. К. 1977. С. 40-42). Kad ankstyviausias emaliuotų dirbinių gamybos centras buvo Mozūruose, teigia ir M. Kačynskis (Kaczyński M. 1981. S. 184-185). G. Korzuchina paskelbė didžiulį darbą su katalogu, skirtą Vidurinės Padneprės emaliuotiems dirbiniams (Корзучина Г. Ф. 1978). Jame aptarti beveik visi jai žinomi Rytų Europos emaliuoti dirbiniai, tarp jų - ir Lietuvos bei kitų Baltijos regionų sričių. Deja, G. Korzuchina vėl grįžta prie gerokai primirštų alanų, jiems priskirdama Vidurinės Padneprės radinius, nors neneigia baltiškųjų gamybos centrų egzistavimo. Sunku sutikti ir su "pavėlintomis" kai kurių daiktų datomis. Pastaraisiais metais buvo gerokai patikslintas Vidurinės Padneprės emaliuotų dirbinių datavimas, šie daiktai susieti su vadinamojo Kijevo tipo paminklais (Гороховский Е. Л. 1982a; 1982b). E. Goročovskis mano, kad Vidurinės Padneprės daiktai yra vietinės gamybos, padaryti sekant romėniškais prototipais.

Lietuvoje taip pat buvo keletas publikacijų, skirtų emaliuotiems dirbiniams. Iki II pasaulinio karo mūsų krašte rastus emaliuotus dirbinius apžvelgė P. Kulikauskas, nurodydamas, kad didelė jų dalis yra vietinės kilmės (Kulikauskas P. 1941. P. 43-64). Pokario metais skelbiami nauji radiniai (Antanavičius J. 1969. P. 77-79; 1970. P. 130-140. Pav. 2:3, 4:6; Bliujus A. 1983. P. 31-40. Pav. 9:3; ir kt.), aptiriamos kai kurios emaliuotų dirbinių grupės (Michelbertas M. 1968. P. 37-46). Šių eilučių autorius mėgino pateikti ir apibendrinamojo pobūdžio duomenis apie emaliuotų dirbinių radinius Lietuvoje (Михельбертас М. М. 1972. С. 262-264; Lietuvos TSR archeologijos atlasas, IV 1978. P. 106-108). Lietuvoje iki 1978 m. 24 radimo vietose buvo rasti 43 žalvariniai dirbiniai su emaliu, tarp jų - ir romėniški. Lietuvoje mes išskyrėme kelis "barbariškiųjų" emaliuotų dirbinių paplitimo regionus: Vakarų Lietuvą, kur rasti žirgo kamanų apkalai, apyrankės ir labai profiliuota segė; Žemaitiją ir Centrinės Lietuvos šiaurinę dalį, kur aptiktos geriamųjų ragų juostos; Rytų Lietuvą su pietryčių Lietuva ir Centrinės Lietuvos pietine dalimi, kur rasta įvairių tipų pasaginių segių, kabučių, emaliu puoštų juostų. Centrinės Lietuvos regionas atskirai nebuvo išskirtas, nes jame tuo metu buvo žinomi vos 2 emaliuoti dirbiniai - pasaginės segės iš Sargėnų, Kauno m. (kapas Nr. 203) ir Rumšiškių, Kaišiadorių raj.

Pastarųjų metų archeologiniai tyrinėjimai Marvelės kapinyne Kauno mieste ir A. Astrausko paskelbta medžiaga (Astrauskas A. 1994. P. 121-123. Pav. 10:1,2) padidino emaliuotų dirbinių radimviečių skaičių Centrinėje Lietuvoje. Pastarieji radiniai įgalina išskirti Centrinę Lietuvą kaip vieną iš emaliuotų dirbinių gamybos centrų bei patikslinti pasaginių segių su emaliu chronologiją.

I. Emaliuotos pasaginės segės Centrinėje Lietuvoje

Iki šiol Centrinėje Lietuvoje rastos 4 žalvarinės pasaginės segės, puoštos neperšviečiamo stiklo mase - emaliu ar spalvotu stiklu.

1. Sargėnai, kapas Nr. 203. 1939 m. tyrinėjimų metu rasta pasaginė segė (pav. 1:1), kurios skermuo - 6,6x6,1 cm, trikampio pjūvio lankelio plotis - 0,8 cm, galų skersmuo - 1,7 cm. Segės galų apskritimuose yra kryželiai, puošti raudonu emaliu, lankelio viduryje - stačiakampis, puoštas žaliu emaliu. Ji kape rasta kartu su II gr. pusiau apskrito pjūvio apyrankėmis. Segė skelbta ir minima daugelyje leidinių (*Kulikauskas P. 1941. Lent. XI:1; Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai, I kn. 1958. Nr. 165 ir 241; Корзухина Г. Ф. Табл. 24:2 ir kt.*). Segė saugoma Kauno Vytauto Didžiojo karo muziejuje (toliau - KVDKM), inv. Nr. 1616:6.

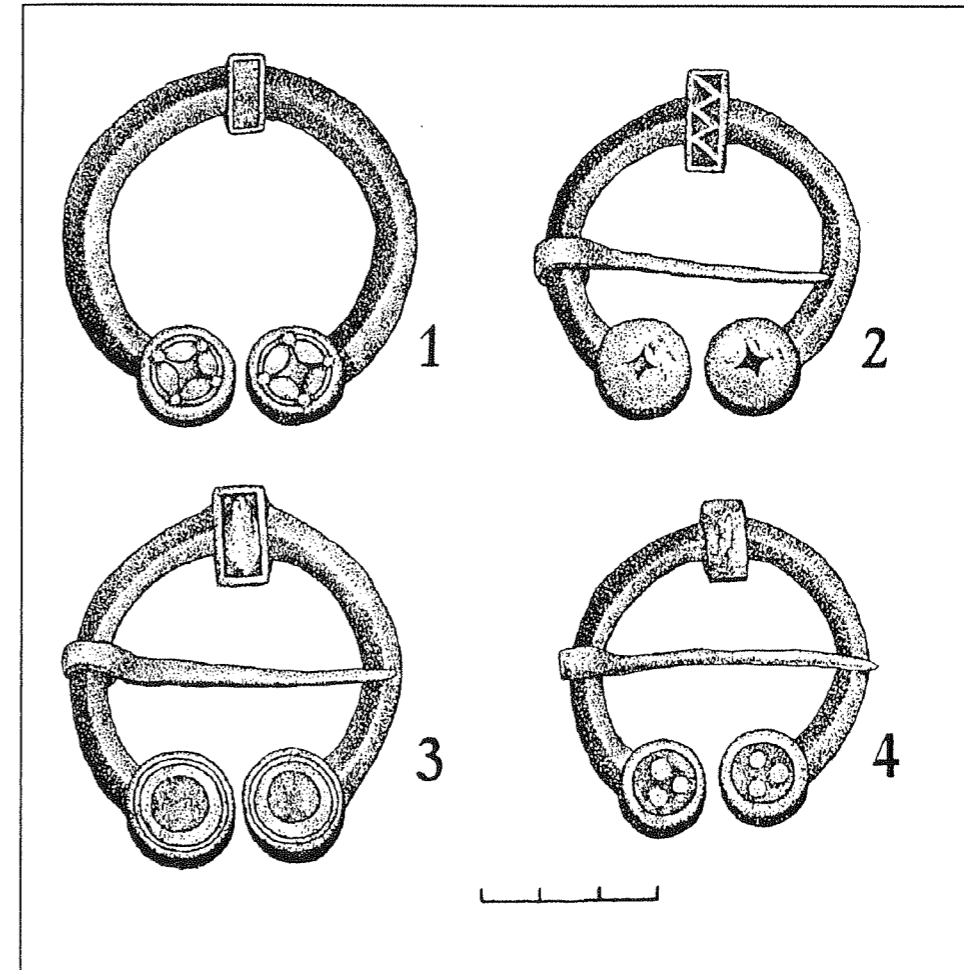
2. Rumšiškės. 1961 m. atsitiktinai rasta pasaginė segė (pav. 1:2), kurios skersmuo - 6x5,5 cm, trikampio pjūvio lankelio plotis - 0,6 cm, galų skersmuo - 1,7 cm. Segės galų apskritimai puošti raudonu emaliu ir melsvo (balzgano) emalio kryžiukais. Lankelio viduryje yra stačiakampis, puoštas raudono emalio trikampiukais. Tikslesnės radimo vietos nustatyti nepasisekė. Segė skelbta (*Michelbertas M. 1972. Pav. 25*). Ji saugoma Lietuvos Nacionaliniame muziejuje (inv. Nr. AR 390:980).

3. Marvelė, kapas Nr. 76. 1992 m. tyrinėjimų metu rasta pasaginė segė (pav. 1:3), kurios skermuo - 5,6x6,2 cm, pusiau apskrito, beveik trikampio pjūvio lankelio plotis - 0,6 cm, galų skersmuo - 1,8 cm. Segės galų apskritimai ir lankelio viduryje esantis stačiakampis puošti raudonu emaliu. Kape rastas su geležiniu smeigtuku cilindrine galvute. Segė skelbta (*Astrauskas A. 1994. Pav. 10:1*). Ji yra KVDKM.

4. Marvelė, kapas Nr. 110. 1992 m. tyrinėjimų metu rasta pasaginė segė (pav. 1:4), kurios skersmuo - 5,4x5,1 cm, trikampio pjūvio lankelio plotis - 0,6 cm, galų skersmuo - 1,5 cm. Galų apskritimai puošti žalsvo stiklo mase ir 3 balto emalio akutėmis, lankelio viduryje esantis stačiakampis - pilkšvai žalsvos spalvos stiklo mase (likusios žymės). Kape rasta įvairiaspalvių stiklo karolių apvara, 2 žalvarinės pusiau apskrito pjūvio apyrankės (II gr.), žalvarinis juostinis uždaras žiedas ir geležinė yla. Segė skelbta (*Astrauskas A. 1994. Pav. 10:2*). Ji yra KVDKM.

Matome, kad 3 segės iš 4 rastos kapuose. Marvelės kapas Nr. 110 yra moters. Kiti du kapai matyt buvo vaikų. Sargėnų kape Nr. 203 buvo aptiktos vaikiškos apyrankės (matmenys - 4,5x5,2 cm ir 4,5x5 cm), ir Marvelės kapo Nr. 76 aptiktų galvūgalio ir kojūgalio akmenų padėtis leidžia jį priskirti vaikui.* Taigi, pasaginių emaliuotų segių radiniai rodo, kad Centrinėje Lietuvoje jas nešiojo moterys ir vaikai, greičiausiai, paaugliai - mergaitės, nes šiuose vaikų kapuose nerasta paauglių berniukų kapams būdingų įkapių - kai kurių darbo įrankių.

*Autorius dėkingas kolegai A. Astrauskui už informaciją apie Marvelės kapus.

Pav. 1. Emaliuotos pasaginės segės iš Centrinės Lietuvos:

1 - Sargėnai, kapas Nr. 203

2 - Rumšiškės

3 - Marvelė, kapas Nr. 76

4 - Marvelė, kapas Nr. 110 (3-4 - pagal A. Astrauską)

II. Emaliuotų pasaginių segių chronologijos ir kilmės klausimai

Segių chronologijai nustatyti tenka remtis visų 3 kapų medžiaga. Kaip minėta, Sargėnų kape Nr. 203 buvo rastos II gr. pusiau apskrito pjūvio apyrankės. Šios apyrankės datuojamos C1a-C2 periodu. Sargėnų segė anksčiau datavome C1a periodu (*Michelbertas M. 1986. P. 155*). Dabar šį datavimą galima šiek tiek patikslinti. Pirmiausia, visa Sargėnų kapinyno medžiaga praktiškai apima tik I-II amžių laikotarpį, daugiausia - B2 periodą. Tik keli daiktai gali būti datuojami B2/C1 periodu. Antra, tipologiniu požiūriu kape rastosios apyrankės yra II gr. pusiau apskrito pjūvio apyrankių ankstyvasis variantas - jos dar neturi šiai grupei būdingo puošimo motyvo - akučių, jos puoštos tik taškučiais. Dėl to Sargėnų segė galima datuoti B2/C1 periodu.

Marvelės kape Nr. 76 rasta emaliuota segė yra su geležiniu smeigtuku cilindrine galvute. Pastarasis radinys nėra geras chronologinis rodiklis. Lietuvoje

tokių smeigtukų aptikta nedaug. Vienas rastas Pažarsčio pilkapiuose (Prienuų raj.) ir datuojamas B2 periodu, kitas - iš Pajuosčio (Panevėžio raj.) ir datuojamas C1a periodo pabaiga - C1b periodu. Greičiausiai, Marvelės kapas Nr. 76 priklauso C1a periodui.

Marvelės kape Nr. 110 šalia emaliuotos segės rasta ir daugiau daiktų. Tai II gr. pusiau apskrito pjūvio apyrankės (C1a-C2 periodas), uždaras pusiau apskrito pjūvio žiedas. Uždari žiedai Lietuvoje pasirodė jau B2 periode, juos nešiojo ir B2/C1-C1b periode. Todėl ir šis Marvelės kapas turėtų būti priskirtas C1a periodui.

Taigi, turime gana kompaktišką emaliuotų pasaginių segių grupę, datuojamą B2/C1-C1a periodu, t.y. II a. antrąja puse - III a. pr. Neabejotinai šiai grupei priklauso ir Rumšiškių segė. Taip pat galima pažymėti, kad tai viena ankstyviausių emaliuotų pasaginių segių grupių Lietuvoje. Dar viena šios grupės segė rasta vakarinių baltų žemėse - Mozūruose, Barglów Dworny vietovėje, Augustavo apskr. (*Marciniak J. 1950. Tabl. XXI:5*). Pastarasis radinys datuojamas III a. pirmąja puse. Vėlyvesni tyrinėtojai Barglów Dworny segę datuoja II a. pab. - III a. pirmąja puse (*Die Balten. 1987. S. 89*). Taigi, turime 5 šios grupės seges, rastas tik Centrinėje Lietuvoje ir Mozūruose.

Visos 5 segės techniniu-tipologiniu požiūriu yra vienodos. Visų jų lankeliai padaryti iš trikampio skersinio pjūvio juostelės, galai baigiasi diskais-apskritimais, lankelio vidurys viršuje - stačiakampiu. Emale puošiami ir apskritimai, ir stačiakampis. Liežuvėliai užsegimui tvirtinami dešinėje lankelio pusėje.

Tačiau pagal segių ornamentiką galima išskirti net 3 pogrupius. Pogrupis A - segių galų apskritimai puošti raudono emalio kryžiuokais (Sargėnai, Rumšiškės, Barglów Dworny), stačiakampiai ištisai žaliu (Sargėnai), raudonu (Barglów Dworny) emaliu arba raudono emalio trikampiukais (Rumšiškės). Šis pogrupis atitinka E. Goročovskio išskirtą Dnepro-Nemuno-Mozūrų seriją (*Гороховский Е. Л. 1982а. С. 25*), beje, jo datuotą pagal baltų žemių radinius II a. pab. - III a. pirmąja puse.

Pogrupis B - segės galai puošti grioveliais ir viduryje raudono emalio apskritimu, stačiakampis ištisai raudonu emaliu (Marvelė, k. Nr. 76). Šis pogrupis artimas ankstyvoms E. Goročovskio Baltų-Dnepro-Okos serijos segėms (*Гороховский Е. Л. 1982а. С. 25-27*)

Pogrupis C - segės galai puošti pilkšvai žalsvo stiklo mase su 3 balto emalio akutėmis, stačiakampio viduryje - pilkšvai žalsvo stiklo mase (Marvelė, kapas Nr. 110). Su tokiu puošimu kitur nesusidurta.

Netenka abejoti, kad Centrinėje Lietuvoje rastos pasaginės emaliuotos segės yra vietinės kilmės. Jos taip pat rodo šio regiono gyventojų kultūrinius ryšius su Mozūrų sritimi - vienu ankstyviausių "barbariškųjų" emalių gamybos centrų.

Tyrinėtojai sutaria, kad tokių emaliuotų dirbinių prototipų reikia ieškoti Romos imperijos provincijose. Vienu tokių prototipų laikoma pasaginė segė, kurios galai puošti žydro stiklo akutėmis (*Lindenschmit L. 1889. Taf. XXI:1*). Reikia atkreipti dėmesį ir į tokią aplinkybę, kad pasaginės segės rastos kunigaikštėtiškuose kapuose Elbės germanų teritorijoje. Ten, Marwedel vietovėje, Lüchow-Dannenberg apskr., rastos žalvarinės segės apskrito pjūvio lankeliais, kurie baigiasi apskritimais-diskais, puoštais sidabru (*Laux F. 1993. Abb. 23:3-7. S. 362*). Segės datuojamos II a. pirmąja puse ir, kaip mano tyrinėtojas, galėjo atlikti segių funkciją perpetėje. Marwedel tipo segėms labai artima žalvarinė pasaginė segė iš Babientų, kapas Nr. 57, Mozūrai (*Moora H. 1934. Abb. 8*), kuri taip pat turi apskrito pjūvio lankelį, o galai puošti akučių ratais. Labai artimų pasaginių segių be emalio turime iš Vidurinės Padneprės (*Корзухина Г. Ф. 1978. Табл. 7:1,3*). Matyt kiek vėliau tokių segių galai imti puošti kryžiaus ar rozetės ornamentu su emaliu (*Корзухина Г. Ф. 1978. Табл. 7:3; 13:5*). Daugumą minėtų segių E. Goročovskis skiria I-II serijai ir datuoja II a. antrąja puse (*Гороховский Е. Л. 1982а. С. 25-32*). Tipologiniu požiūriu šiek tiek vėlesnis pasaginių emaliuotų segių variantas - kai apskrito pjūvio lankelio viduryje atsiranda žiedai, sudarantys pastorinimą. Viena tokių segių rasta buv. Vilniaus krašte (*Kulikauskas P. 1941. Lent. XI:2; Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai, I kn., Nr. 168 ir 242*), jų aptikta Vidurinėje Padneprėje (Malyj Bukrin, be emalės) (*Корзухина Г. Ф. 1978. Табл. 7:2*). Šiuos radinius E. Goročovskis taip pat skiria II a. antrajai pusei.

Taigi, remdamiesi pasaginių segių tipologinėmis eilėmis, matome aiškius Romos imperijos provincijų - Elbės germanų - Mozūrų srities - Vidurinės Padneprės ir Rytų Lietuvos kultūrinius ryšius. Reikia pažymėti, kad rytinių baltų - brūkšniuotosios keramikos kultūros - teritorijoje turime dar vieną hibridinį pasaginių emaliuotų segių variantą. Malyškų piliakalnyje, Baltarusijoje, rasta pasaginė segė, kurios lankelis yra trikampio pjūvio, galai - diskai, puošti raudono emalio ratais, tačiau lankelio viduryje yra keli žiedai, sudarantys pastorinimą (*Митрофанов А. Г. 1978. Рис. 22:23. С. 36-37*). Pagal E. Goročovskio klasifikaciją, ji priklauso V serijai ir datuojama II a. antrąja puse. Įdomu tai, kad Malyškų segė galų ornamentu labai primena Marvelės k. Nr. 76 segę. Beje, A. Mitrofanovas Malyškų segę laikė importu, greičiausiai iš Lietuvos.

Kaip matėme, Centrinėje Lietuvoje rastos pasaginės emaliuotos segės sudaro atskirą grupę, kuri chronologiniu požiūriu yra viena ankstyviausių iš Rytų Europos emaliuotų dirbinių. Teritoriniu atžvilgiu segės Centrinėje Lietuvoje rastos gana arti viena nuo kitos: Sargėnai ir Marvelė - tai ta pati Kauno m. teritorija skirtingose Nemuno pusėse, Rumšiškės - už 20 km į rytus nuo jų. Tai leidžia teigti, kad vienas seniausių emaliuotų dirbinių gamybos centrų buvo dabartinio Kauno miesto teritorijoje, Centrinės Lietuvos etninėje-kultūrinėje grupėje. Ši etninė-kultūrinė sritis ima išsiskirti B1 periode, B2 periode dar

labiau išryškėja, o svarbiausia šios kultūros teritorija išryškėja C1a-D periodais. Reikia pažymėti, kad šią sritį gana anksti pradėjo veikti Romos imperijos kultūrinė įtaka - čia aptikta nemažai ankstyvojo romėniškojo importo (sparninės segės, A 69 tipo segės). Matyt Centrinės Lietuvos prekybiniai-kultūriniai ryšiai su Romos imperijos provincijomis buvo pastovūs ir vėliau. Dėl šių ryšių Centrinės Lietuvos meistrai perėmė ir kai kuriuos papuošalų gamybos techninius įgūdžius - išmoko žalvarinius dirbinius puošti emaliu.

Savo ruožtu, Centrinės Lietuvos meistrų pagaminti emaliuoti dirbiniai - pasaginės segės - tikriausiai paskatino tokių papuošalų gamybą Užnemunėje ir Rytų Lietuvoje. Šiuose baltų regionuose aptiktos emaliuotos pasaginės segės platesniu trikampio pjūvio lankeliu su apskritimais-diskais ir stačiakampiu lankelio viduryje. Dalis šių segių lankelio išorinėje pusėje turi ataugas (Rokėnai, Zarasų raj.; Žadavainiai, Utenos raj.; Velykuškės, Zarasų raj.), dalis - be ataugų (Eitulionys, Trakų raj.; Bakšiai, Alytaus raj.). Kai kurios kitos pasaginės emaliuotos segės lankelio viduryje turi emaliu puoštą rombą (Medžionys, Prienų raj.; Vilniaus apyl. ir kt.). Užnemunės ir Rytų Lietuvos pasaginės emaliuotos segės yra tipologiškai vėlyvesni variantai, datuojami daugiausia C3-D periodais.

Reziumuojant galima pasakyti, kad romėniškoju laikotarpiu Centrinė Lietuva šalia Mozūrų tapo vienu ankstyviausių emaliuotų dirbinių gamybos centrų ir, savo ruožtu, perteikė kūrybinius impulsus kitiems baltų regionams.

LITERATŪRA

- ANTANAVIČIUS J. 1969 Įdomūs senoviniai papuošalai // Muziejai ir paminklai. V. P. 77-79.
- ANTANAVIČIUS J. 1970 Medžionių (Prienų raj.) kapai // Kraštotyra. V. P. 130-140.
- ASTRAUSKAS A. 1994 Marvelės kapinyno (II-VII a. kapai) tyrinėjimai 1992 ir 1993 metais // Archeologiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1992 ir 1993 metais. V. P. 120-124.
- DE BAYE J. 1891 Les bronzes émaillées de Mostchina gouvernement de Kalouga (Russia). Paris.
- BLIUJUS A. 1983 Eitulionių pilkapynas // Muziejai ir paminklai. 5, p. 31-40.
- BUJACK G. 1891 Die Bronzen mit Glasfluss im Prussia Museum // Sitzungsberichte der Altertumsgesellschaft Prussia. 46. Vereinsj. Königsberg, S. 189-191.
- Die Balten. Die nördlichen Nachbarn der Slawen. 1987. Freiburg i Br.
- ENGEL C. und LA BAUME W. 1937 Kulturen und Völker der Frühzeit im Preussenlande. Königsberg.
- GAERTE W. 1929 Urgeschichte Ostpreussens. Königsberg.
- KACZYŃSKI M. 1981 Południowa strefa osadnictwa bałtyjskiego na obszarze Jacwieży w I tysiącleciu naszej ery // Rocznik Białostocki. Warszawa. XIV. S. 169-201.

- KULIKAUSKAS P. 1941 Emaliuotieji dirbiniai Lietuvoje // Vytauto Didžiojo Kultūros muziejaus metraštis. Kaunas. I. P. 43-64.
- LAUX F. 1993 Überlegungen zu den germanischen Fürstengräbern bei Marwedel, Gde. Hitzacker, Kr. Lüchow-Dannenberg // Bericht der RGK. Mainz am Rhein. Bd. 73. S. 315-376.
- Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V., 1978. IV knyga.
- Lietuvių liaudies menas. Senovės lietuvių papuošalai. Sudarė Kulikauskienė R. ir Rimantienė R. V., 1958. I knyga.
- LINDENSCHMIT L. 1889 Das Römisch-Germanische Zentral-Museum. Mainz.
- MARCINIAK J. 1950 Dwa cmentarzyska ciałopalne z okresu rzymskiego w Judzikach i Bargłowie Dwornym w pow. Augustowskim // Wiadomości archeologiczne. Warszawa. T. 17. Zesz. 1. S. 47-76.
- MICHELBERTAS M. 1968 Emaliuotos juostos Lietuvoje // Lietuvos TSR MA darbai. A serija. V. 2(27). P. 37-46.
- MICHELBERTAS M. 1972 Prekybiniai ryšiai su Romos imperija // Lietuvos gyventojų prekybiniai ryšiai I - XIII a. V.
- MICHELBERTAS M. 1986 Senasis geležies amžius Lietuvoje. V.
- MOORA H. 1934 Zur Frage nach der Herkunft des ostbaltischen emailverzierten Schmucks // Suomen Muinasmuistoydistyksen Aikakauskirja. Helsinki. XL. S. 75-90.
- MOORA H. 1938 Die Eisenzeit in Lettland bis etwa 500 n. Chr. Tartu. II. Teil.
- TISCHLER O. 1879 Ostpreussische Gräberfelder. III. // Schriften der physikalisch-ökonomischen Gesellschaft. Königsberg. 19. Jahrg.
- TISCHLER O. 1887 Eine Emailscheibe von Oberhof und Abriss der Geschichte des Emails // Schriften der physikalisch-ökonomischen Gesellschaft. Königsberg. 27. Jahrg. S. 38-59.
- ГОРОХОВСКИЙ Е. Л. 1982 а Підковоподібні фібули Середнього Подніпров'я з виімчастою емаллю // Археологія. Київ. 38. С. 16-36.
- ГОРОХОВСКИЙ Е. Л. 1982в Хронология украшений с выемчатой эмалью Среднего Поднепровья // Материалы по хронологии археологических памятников Украины. Киев. С. 125-140.
- КОРЗУХИНА Г. Ф. 1978 Предметы убора с выемчатыми эмальями V - первой половины VI в. н. э. в Среднем Поднепровье. Ленинград.
- МАКАРЕНКО М. 1927 Борзенські емалі и стари емалі України взагалі // Чернігів и північне Лівобережжя. Київ. С. 80-100.
- МИТРОФАНОВ А. Г. 1978 Железный век средней Белоруссии (VII - VI вв. до. н. э. - VIII в. н. э.). Минск.
- МИХЕЛЬБЕРТАС М. М. 1972 Изделия с выемчатой эмалью в Литве // Материали XIII конференції Інституту археології АН УРСР. Київ. С. 262-264.
- МООРА Х. А. 1958 О древней территории расселения балтийских племен // Советская археология. No. 2. С. 9-33.
- РЫБАКОВ Б. А. 1948 Ремесло древней Руси. Москва.
- СПИЦЫН А. А. 1903 Предметы с выемчатой эмалью // Записки Отделения Русской и Славянской Археологии ИРАО. Новая серия. С. Петербург. Т. 5. Вып. I. С. 149-192.
- ФРОЛОВ И. К. 1977 Вещи с выемчатой эмалью и их распространение // Проблемы этнической истории балтов. Рига. С. 40-42.

Mykolas Michelbertas

ZENTRAL-LITAUEN - PRODUKTIONSZENTRUM VON
EMAILVERZIERTEN GEGENSTÄNDEN DER RÖMISCHEN
KAISERZEIT

Zusammenfassung

Der Gegenstände mit farbigem Grubenschmelz, die auf dem Territorium Osteuropas verbreitet sind, haben grosses Interesse und eine Diskussion der Forscher nach der Herkunft und Chronologie hervorgerufen. In Litauen sind die emailverzierten Schmucksachen provinzial - römischen Ursprungs und "barbarische" emailverzierte Gegenstände gefunden worden. Viele Sachen sind in verschiedenen Veröffentlichungen zu finden.

In den früheren Abhandlungen hat der Verfasser in Litauen mehrere Verbreitungsregionen von emailverzierten Gegenständen unterschieden. Die Region Zentrallitauens war nicht angeführt deswegen der Umstandes, dass hier nur 2 emailverzierte Gegenstände - die Hufeisenfibeln von Sargėnai, Stadt Kaunas und Rumšiškės, Ray. Kaišiadorys bekannt waren. Die letzten Ausgrabungen des Gräberfeldes Marvelė, Stadt Kaunas und von A. Astrauskas veröffentlichte Materialien lassen Zentrallitauen als Produktionszentrum von emaillierten Gegenständen rechnen und die Chronologie der Hufeisenfibeln mit Emailinlagen präzisieren.

Bis jetzt sind im Zentrallitauen 4 bronzene emailverzierte Hufeisenfibeln gefunden worden: Sargėnai, Grab 203, Rumšiškės, Eizelfund, Marvelė, Grab 76 und Grab 110. Diese Fibeln sind für Frauengräber und Kindergräber (wahrscheinlich - Mädchengräber) charakteristisch. Die Fibel von Sargėnai möchten wir in Stufe B2/C1 setzen, die Fibeln von Marvelė gehören zur Stufe C1a. Auf diese Weise haben wir kompakte Gruppe von emailverzierten Sachen, die zu II. Hälfte des 2. Jh. - Anfang 3. Jh. gehören. Noch eine Fibel dieser Gruppe ist in Masuren (Bargłów Dworny, Kreis Augustow) - auf dem Territorium der westbaltischen Stämme gefunden worden. Ohne Zweifel sind in Zentrallitauen gefundene Fibeln örtlichen Ursprungs. Sie zeigen auch die Kontakte der Bevölkerung Zentrallitauens mit Masuren - einem von dem frühesten Produktionszentrum barbarischen Emailsachen.

Die Prototypen von emailverzierten Hufeisenfibeln sind von den Provinzen des römischen Reichs bekannt. Die nächste Typenreihe dieser Fibelgruppe zeigt die kulturellen Beziehungen zwischen dem römischen Reich - des Territoriums von Elbgermanen - Masurengebiet - Mitteldneprgebiet - Ostlitauen.

Die in Zentrallitauen gefundenen Hufeisenfibeln chronologisch gehörten zu einer der frühesten Gruppe der emailverzierten Sachen. Es lässt sich feststellen, dass der früheste Produktionszentrum der Emailsachen auf dem Territorium heutiger Stadt Kaunas, im kultur-ethnischen Gebiet Zentrallitauens war, das von der Mitte und 2. Hälfte 1. Jh. unter römischem Kultureinfluss war. Die Erzeugnisse Zentralitauens - Hufeisenfibeln gaben Impuls für Produktion dieser Art in Užnemunė und Ostlitauen, wo typologisch und chronologisch jüngere Exemplare von Hufeisenfibeln mit Email bekannt sind. Zussammenfassend können wir feststellen, dass Zentrallitauen neben Masurengebiet während der römischen Kaiserzeit als das älteste Produktionszentrum emailverzierter Gegenstände in den Ländern der Balten entstand.

Smailieji kovos peiliai-durklai
baltų kraštuose I m. e. tūkstantmečio
viduryje

Valdemaras ŠIMĖNAS

Pastaruoju metu Lietuvoje suaktyvėjo senosios baltų ginkluotės tyrinėjimai, ypač tai pasakytina apie I m. e. tūkstantmečio vidurio ginklus. Šiuo klausimu yra parašyta V. Kazakevičiaus disertacija (*Казакевичюс В. 1984*) ir monografija (*Казакевичюс В. 1988*). Monografijoje ir atskiruose to paties autoriaus straipsniuose jau gana išsamiai aptartos ir suklasifikuotos pagrindinės II-VIII m. e. a. ginklų rūšys: ietigaliai, kovos kirviai, kalavijai, strėlių antgaliai ir skydai. Be to, monografijoje surinkti ir apibendrinti duomenys apie tokią gausią ginklų rūšį kaip kovos peiliai. Tačiau kovos peiliai liko nesuklasifikuoti ir nesuskirstyti į smulkesnes grupes.

Šį darbą sunkino tai aplinkybė, kad kol kas nėra aiškių buitinių peilių, kovos peilių, kovos peilių-durklų ir vienašmenių kalavijų išskyrimo kriterijų. Daugelyje šalių nuo seno vyravo gana formalus skirstymo kriterijus, t.y. geležtės, arba ašmenų, ilgis. Šis vien tik dirbinio ilgio matavimu paremtas metodas dabar jau nepatenkina archeologų. Šiuolaikinė ginklų klasifikacija privalo būti pagrįsta ne vien išorinėmis daikto savybėmis, bet svarbiausia - dirbinio funkcinė analize (*Vaitkunskienė L. 1989. P. 58*). Matyt ateityje tyrinėtojai buitinius peilius, kovos peilius ir vienašmenius kalavijus turėtų skirstyti kūrybiškiau. Reikėtų didesnę dėmesį skirti ginklo funkcijai, įsivesti daugiau papildomų terminų ir skirstymo kriterijų, kuriais galėtų būti: dirbinio forma, geležčių skirtingų vietų ilgio ir pločio santykis, nugarėlės plotis ir peilio masė, svorio centras, įkotelis ilgis, kertamoji ar smogiamoji galia. Taigi, dirbinio priskyrimo vienai ar kitai grupei neturėtų lemti tik vienas iš anksčiau minėtų požymių. Juo labiau, kad vien tik pagal paskirtį nustatyti, kuriai grupei priklauso dirbinys, labai sunku, o kartais ir neįmanoma. Dažnai dirbiniai būna universalūs ir turi kelias jiems būdingas savybes, pvz., vidutinio dydžio peilis gali būti pritaikytas pjovimui ir naudojamas buityje, o prireikus - ir kovoje kaip ginklas. Kalavijas gali būti panaudotas kirsti, kas atitinka pagrindinę kalavijo paskirtį, bet gali būti panaudotas ir durti, kas labiau atspindi peilio paskirtį. Žemaitijoje ir Žiemgaloje VII-X a. naudoti platieji kovos peiliai-kalavijai. Nors kai kurie iš jų neturi kalavijams reikiamos 50 cm ilgio geležtės, bet jie naudojami tik kirsti ir neskirstomi atskirai į peilius ir kalavijus (*Казакевичюс В. 1988. С. 82, 99, 100*). Todėl pagal vieną požymį griežtos ribos tarp peilių ir kalavijų nubrėžti negalima.

Lietuvių archeologinėje literatūroje jau bandyta apibrėžti peilio, kovos peilio ir kalavijo terminus bei juos išskirti (*Volkaitė-Kulikauskienė R. 1970. P. 185-259; 1981. P. 6-48*). V. Kazakevičius perėmė ir toliau tobulino senesnėje literatūroje naudotą skirstymą pagal dirbinių geležtės ilgį. Taip buvo išskirti kovos peiliai ir vienašmeniai kalavijai (*Kazakevičius V. 1978. P. 18; 1981. P. 44;*